

**О.П. Бойко,**

Кандидат філософських наук,  
Доцент ДВНЗ «Української академії банківської справи  
Національного банку України»,  
м. Суми

### **Дозвілля в суспільстві ризику.**

Процеси глобалізації супроводжуються зміною стандартів та форм в усіх сферах життєдіяльності суспільства, а відкритість соціальних систем виступає каталізатором виробництва та відтворення ризиків. По словам Е. Гідденса, формується деяка «культура ризику», належність до якої вимагає від людей готовності до постійних змін, які відбуваються як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях. Особливе значення у виробництві ризиків має система соціокультурних цінностей, які детермінують розуміння ризику, динаміку соціальних процесів, що їх продукують. Разом з тим, традиційні орієнтири, ментальні програми, які вбудовані в тканину ціннісних систем, впливають на успіх-неуспіх суспільних перетворень, і, в свою чергу, породжують нові ризики. Отже, ризики, тим самим, вносять свій істотний вклад в перетворення постсучасності на "іншу соціальність", яка не лише постійно інституціонально переструктурується, не лише нестримно перебудовує взаємозв'язки між суб'єктами (фрагментуючи їх зміст і децентруючи їх), але і вторгається в сферу приватної повсякденності, змінюючи умови існування людини, її світовідчуття, проведення вільного часу, дозвілля.

Дозвілля, що виконувало протягом багатьох років роль додатку виробничої сфери, все більш стає широким полем соціально-культурної діяльності, де відбувається самореалізація творчого і духовного потенціалу суспільства. У сучасному дозвіллевому просторі відбуваються зміни традиційних форм дозвіллевого проведення часу, а також з'являються нові, нетрадиційні види дозвілля, які виникають під впливом трансформації, інтеграції суспільств. Деякі нові форми дозвілля - сноубордінг, дайвінг та інші, вже самі по собі, несуть елементи ризику в життя людини. Тому, відбувається істотна переоцінка значення дозвілля, як соціально-культурній категорії, в

житті суспільства, а вивчення змісту дозвілля нині набуває особливої актуальності також тому, що якість вільного часу населення є важливим індикатором умов життєдіяльності широких соціальних груп, критерієм успішності перетворень, що проводяться в світі і в країні зокрема.

Безпосередньо, проблеми вільного часу та дозвілля розглядалися як в західній літературі так і в українській. За останні декілька десятиліть був зроблений значний вклад в розробку цієї проблеми Т. Вебленом, П. Дебре, Ж. Дюмазедьє, М. Капланом, Дж. Келлі, С. Паркером, Д. Робертсом, М. Смітом, Ж. Фішером, Ж. Фурастьє, Ж. Фридманом, Дж. Шиверсом та іншими. На відміну від західної науки, вітчизняна філософська думка не характеризується наявністю численних напрямів в дослідженні проблем дозвілля і рекреації, та певні доробки є. Це праці Н. Бабенко, В.Й. Бойчелюк, В.В. Бойчелюк, О. Ковтун, І. Петрової, В. Пічі, В. Подкопаєва, О. Семашко, Н. Цимбалюк.

Отже, мета даної праці - прослідкувати, як відбувається нестримне розширення і поглиблення зони ризику в сфері дозвілля та розглянути дозвілля крізь призму суспільних ризиків. Тому, що ризик виступає як фундаментальна характеристика постсучасності, яка ставить проблему управління соціальними наслідками ризику, як одну з основних і вузлових в процесі розвитку суспільства.

Як суспільне явище, ризик, сам по собі, ні поганий, ні хороший. Це - конкретно-історична оцінка будь-яких умов діяльності або самої діяльності суб'єктів. Важливо те, як суспільство забезпечує міру визначеності і невизначеності безпосередньо в трансформаційних процесах. Цікава в цьому плані думка одного з відомих соціологів І. Валлерстайна: "... невизначеність прекрасна, а визначеність, май вона місце насправді, означала б моральну смерть. Знай ми напевно наше майбутнє, не існувало б морального спонукання робити, що б то не було. Якщо ж нічого не визначено остаточно, то майбутнє відкрите для творчості - як людського, так і усїєї природи. Воно відкрите назустріч можливостям, а значить і кращому світу. Але ми зможемо увійти до нього, якщо тільки виявимося готові заради його досягнення витратити нашу моральну енергію..." [3, 9].

В умовах соціальної невизначеності і її інституціональної нестійкості вкрай необхідно врахувати усі можливі і навіть мінімально вірогідні наслідки ризикогенного розвитку, на що, як хрестоматійно відомо, вперше звернув увагу Ульріх Бек [1]. Дійсно, в рамках пост сучасності, ризики різноманітні і повинні враховуватися, як в різних системах соціальної дії і громадського управління, так і в усіх областях життєдіяльності суспільства, тобто в економіці, політиці і соціокультурній сфері. Можна сказати, що суспільство ризику - це специфічний спосіб організації соціальних зв'язків, взаємодії і стосунків людей в умовах невизначеності, коли відтворення життєвих засобів (умов життя), фізичних і духовних сил людини, набуває не соціально спрямованого, а переважно випадкового, ймовірнісного характеру, витісняючись виробництвом самого ризику. У. Бек відзначає: «Те, що відбувається зараз, це не є незнанням і не спрямованість проти розуму. У дійсності рефлексивний сучасний індивід краще освічений і більш інформований чим будь-коли. Але змінюється сам тип знання. Воно саме по собі нестійке, оскільки вилучено з визначеності» [1,17]. Невизначеність і небезпека підтримуються новим типом індивідуальності, розривають зв'язок часу і зв'язок поколінь, роблять суспільство «суспільством ризику». Соціальна реальність сучасного суспільства, стала здаватися квазіприродною, невіддільною людині, оскільки суспільство складається під дією об'єктивних сил і процесів, серед яких першочергове місце займає глобалізація. Вона підміняє універсалізацію, знижує здатність індивіда й суспільства в цілому контролювати ситуацію [2, 118]. Т. Парсонс у зв'язку з цим відзначає, що суспільство справляється із кризами краще, якщо збережено його ціннісно-нормативну структуру. Якщо ж остання перебуває в кризі, то підриваються всі системоутворюючі властивості, і глибина кризи може бути такою, що її не можна перебороти. Н. Луман теж підкреслює, що кризовий соціальний процес неминуче веде до відриву індивідів від життєвих світів і формування особистого світу [4].

А чи готово взагалі суспільство до творчості, до кращого майбутнього життя? В останні десятиліття в світі відбуваються радикальні зміни усіх сторін життя суспільства, і ці зміни не завжди на найкраще. Однією з сфер

життєдіяльності, де найяскравіше проявляються наслідки цих трансформацій, є дозвілля. Саме в просторі дозвіллевої діяльності можна прослідкувати зміни, які відбуваються в суспільній свідомості, що пов'язані з формуванням нової системи ціннісних орієнтацій, руйнуванням традиційних норм і цінностей. Цей стан суспільного розвитку, який дослідники називають станом соціальної невизначеності, характеризується тим, що соціалізація молоді набуває нестійкого характеру, розмиваються життєві уявлення і орієнтири, знижується рівень культури дозвілля. Окрім цього, стан соціальної невизначеності характеризується виникненням ряду негативних тенденцій у сфері дозвілля, які пов'язані з виникненням настроїв безглуздя існування, криміналізацією дозвілля, зростанням молодіжної злочинності. В той же час, частині молоді властиве домінування гедоністичної спрямованості в рамках її дозвіллевої діяльності, тобто орієнтація на отримання у вільний час виключно задоволень та розваг. Але, при цьому, для багатьох людей, дозвілля, по суті, обертається ілюзією вільного проведення часу, хоча насправді воно є регламентованим відповідно до нав'язаних засобами масової інформації стандартними зразками. В ситуації, коли ці зразки є недосяжними для більшої частини населення країни, і молоді зокрема, виникають додаткові протиріччя між потребами молодих людей у сфері дозвілля і об'єктивними можливостями реалізації цих потреб.

Слід зазначити, що нині саме дозвілля оформилося як основна сфера вторинної соціалізації сучасної молоді. Багато в чому це обумовлено тим, що традиційні інститути соціалізації, освіта і сім'я, не виконують в повному обсязі свою функцію. У суб'єктивному сприйнятті значної частини молоді, роль дозвілля також виступає як одна з пріоритетних: це підтверджується і об'єктивними показниками, які показують підвищення значущості дозвілля в області розподілу тимчасових ресурсів. Саме у сфері дозвіллевої діяльності молодь відкриває для себе і освоює типові для представників цієї соціальної групи форми поведінки і ціннісні орієнтири.

Так, не може не впливати на молодь спосіб життя та дозвіллева діяльність, об'єктивні соціальні процеси, які пов'язані, наприклад, з погіршенням

соціально-економічної ситуації в країні, а також зміни у сфері суспільної свідомості і ідеології, що включають процеси деідеологізації і виникнення загальносвітоглядної кризи. Свідомість молоді особливо вразлива в епохи криз, і це пояснюється тим, що її життєвий досвід недостатній, а уявлення про морально-етичні цінності нестійкі. Проблеми, які виникають, посилюються психофізіологічним дисбалансом, наявністю «дорослих» потреб і бажань за відсутності адекватних матеріальних можливостей. Тут слід звернути увагу на ту обставину, що в кризові періоди так званий «стихійний аспект» (тобто дія об'єктивних, слабоконтролюємих тим або іншим суб'єктом чинників) починає грати в процесі соціалізації індивіда дуже значну роль, причому цей вплив на внутрішній світ індивіда, на особливості його структури, досить часто буває суперечливим та негативним. Ці обставини, в сукупності, сприяють зниженню ефективності процесу соціалізації. Поширення серед молоді девіантної поведінки служить симптомом неблагополуччя в суспільстві і, одночасно, є прямим наслідком порушення процесів соціалізації молодого покоління. В суспільстві ризику розширюються масштаби заборони процесу соціалізації, - це відбувається тоді, коли соціум не має в розпорядженні достатніх умов для своєчасної повноцінної участі молоді в суспільному житті. На практиці це проявляється в зниженні соціальних гарантій на отримання молодими людьми освіти і професії, на працевлаштування, в згортанні культурних, спортивних, оздоровчих програм, падінні рівня життя в країні і криміналізації усіх сфер життєдіяльності суспільства. Неминучим наслідком даних негативних тенденцій може бути як прискорена, так і така, що запізнюється соціалізація, при якій молодь не набуває в повному обсязі набору соціальних ролей дорослої людини, самостійності, характеризується прогресуючим інфантилізмом, що проявляється, у тому числі, і у рамках дозвілєвої діяльності. Можна зробити висновок, що суспільні процеси чинять вирішальний вплив на процес становлення ціннісних орієнтацій у сфері дозвілєвої діяльності, формуванні форм дозвілєвої поведінки.

Молодь як демографічна група грає інноваційну роль в організації життя будь-якого суспільства. Найважливіша соціальна функція молодого покоління

полягає в оновленні суспільства, його засад, форм життєдіяльності людей, а також в наданні динаміки соціально-політичним процесам. Соціальна творчість, таким чином, є невід'ємною характеристикою призначення молоді в житті суспільної системи. Детрадиціоналізація сучасного суспільства ризику супроводжується зміною парадигми міжпоколінної взаємодії: формується, за висловом М. Мід, так звана, "префігуративна культура", яка припускає передачу соціального досвіду опосередковано через ЗМІ і систему освіти і в основному в групах однолітків [5, 140]. При цьому старше покоління вимушене вчитися у молодшого і зважати на його соціальну творчість.

Заперечення новим поколінням норм та стосунків, що зжили себе, є прогресивною тенденцією в розвитку суспільства, але огульне заперечення цінностей минулого веде до соціальної аномії, морального релятивізму, розриву традицій взаємодії поколінь.

Динаміка процесу інформатизації, як провідного вектора культурного і цивілізаційного розвитку, визначає конкурентоспроможність країни і її положення в світі. Найбільш наочне збільшення дистанції між різними країнами можна прослідкувати по темпам впровадження нової техніки в повсякденне життя людей. З одного боку, кількісними показниками підтверджується швидке зростання виробництва інформаційної техніки, яка використовується і в дозвіллевій сфері зокрема, з іншої, вочевидь, що її поширення підтримується в основному розвиненими країнами.

Проте іншу частину людства, що вже вступила в інформаційне суспільство, підстерігають не менш серйозні небезпеки. Ф. Фукуяма прав, кажучи про те, що «динамічна економіка технологічних інновацій може через свою природу, розривати існуючі соціальні зв'язки» [5, 24]. І це відбувається на тлі щонайпотужніших інтеграційних процесів, які, здавалося б, підсилюють інформаційно-комунікативну щільність соціокультурного простору. Річ у тому, що нові принципи створення, поширення і збереження інформації формують в соціокультурному просторі особливі ціннісно-сміслові поля, не завжди відповідні національно-культурному менталітету, демократичним тенденціям. Сучасне покоління людей живе в ситуації соціокультурних ризиків,

обумовлених динамікою поширення інформаційно-комунікативних систем і технологій, які проявляються і у виробництві, і у сфері дозвілля. Саме у сфері дозвілля ризики проявляються у поширенні певних цінностей і ідеалів, норм і стилів життя, які пов'язані з наростанням конфлікту партикулярного і універсального в культурі. А саме: ризики «запізнювання» культурного розвитку, що приводять до інформаційно-комунікативної нерівності; ризики перевищення об'єму і ролі інформаційних потоків; ризики втрати базових характеристик етнічних культур і, відповідно, трансформації моделей етнокультурної ідентичності, «розсіювання» ідентичності; ризики активізації негативної самоорганізації (особливо в організації вільного часу) і упущених можливостей розвитку у відсутності концепції загальнонаціональної (державною) культурної політики.

Уникнути всього комплексу ризиків досить складно, але для кожного суспільства і його культури принципово важливим є стан динамічної рівноваги між відкритістю/закритістю, що показує, що країні вдалося зберегти національну самобутність культури, будучи включеною в світовий інформаційно-комунікативний простір. Сьогодні, коли розуміння національно-культурної ідентичності вже не виключає множинності форм і рівнів персональної (особистої) ідентифікації, а самобутність виявляється в різних формах, підтримуючи власний ритм і динаміку входження в інформаційне суспільство, то в процесах інтеграції/диференціації значно підвищується роль засобів масової комунікації. Ними вишикується відповідний цілям культурної політики і вибраним моделям інформаційного суспільства дискурс, що підтримує (символічно і семантично) національну ідентичність.

Таким чином, проведений аналіз дозволив зробити наступний висновок. Нині в сфері дозвілля формується принципово інше соціокультурне середовище, що обумовлює формування нових ціннісних орієнтацій сучасної молоді у сфері дозвілля. Молодіжна субкультура, вимагає свідомої відмови від системи традиційних цінностей і заміни їх контрцінностями - свободою самовираження, особистою причетністю до нового стилю життя, установкою на ліквідацію репресивних і регламентуючих моментів людських відносин,

повною довірою до спонтанних проявів почуттів, фантазії, уяви, невербальним способам спілкування. Її основний девіз - щастя людини, яке розуміється як свобода від зовнішніх умовностей. Саме зі змінами в ціннісних соціокультурних орієнтаціях пов'язана поява і подальша популяризація усілякого роду креативних і екстремальних форм дозвілля.

Література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: Прогресс, 2003. – 384 с.
2. Беля В. Політична участь та метаморфози образу влади: український контекст. // Філософська думка, 2003. - № 3 - С. 108-120
3. Луман Н. Реальность массмедиа. М.: Праксис, 2005. - 254 с.
4. Валлерстайн И. Неопределенность и творчество: начальные положения и выводы // Конец знакомого мира: социология XXI века. - М.: Логос. 2003. - 450 с.
5. Миронов А.В. Социология: Курс лекций / Под ред. А.В. Миронова, В. В. Панферовой, В. М. Утенкова. М.: Соц.- полит. журнал, 1996. - 480 с.
6. Фукуяма Ф. Великий разрыв - М.: АСТ, 2004. - 474 с.

*Бойко О.П. Дозвілля в суспільстві ризику.*

В стаття присвячена аналізу дозвілля в суспільстві ризику. Показано, що ризику є наслідком сучасних трансформацій, які зачіпають духовність та ціннісно-нормативну систему і, тим самим, впливають на формування та уподобання проведення вільного часу.

*Ключові слова:* дозвілля, ризику, суспільство ризику.

*Бойко О.П. Досуг в обществе риска.*

В статье рассматриваются проблемы досуга в обществе риска. Показано, что риски есть следствием современных трансформаций, которые затрагивают все сферы жизнедеятельности общества, включая духовность и ценностно-нормативную систему, тем самым, влияют на формирование проведения свободного времени.



*Ключевые слова:* досуг, риски, общество риска.

*Boyko O. Leisure in social of risks.*

In to the article the problems of society of risk are examined in sphere of leisure. It of is shown that risks of are investigation of transformations, which affect all spheres of vital functions of society, including spirituality and valued - normative system.

*Key of word:* leisure, risks, society of risk.